

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको
पाठ्यांश परिपूर्तिका लागि दसौं पत्रको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

रूपा रेग्मी

क्याम्पस क्र.सं.: ३३/०६४-०६६

त्रि.वि.द.सं.: २१५९५-९३

नेपाली विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

२०६९

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग, भरतपुर, चितवनको
स्नातकोत्तर तह (एम.ए.), द्वितीय वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधनिर्देशक
कपिलमणि शर्मा 'अज्ञात'

शोधार्थी
रूपा रेग्मी

क्याम्पस क्र.सं.: ३३/०६४-०६६

त्रि.वि.द.सं.: २१५९५-९३

नेपाली विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

२०६९

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी छात्रा रूपा रेग्मीलेसाहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति:

))))))))))))))))))

कपिलमणि शर्मा 'अज्ञात'

सह-प्राध्यापक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुतसाहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यांश परिपूर्तिका निमित्त दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरू सहप्राध्यापक कपिलमणि शर्माको निर्देशनमा तयार पारेकी छु । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृत प्रदान गर्नुका साथै लेखनकार्यमा अमूल्य सहयोग पुर्याउदै अत्यन्त आत्मीयतापूर्वक मलाई समुचित रूपले कुशल निर्देशन दिनुभएकोमा विभागीय प्रमुख आदरणीय प्राध्यापक डा. नारायणप्रसाद खनालज्युप्रति पनि म कृतज्ञ छु ।

शोधपत्र तयारीको क्रममा आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने तथा सामग्री कुरियर गरेर पठाइदिने कार्यदेखि लिएर शोधपुछका लागि आफ्नो व्यस्त समय दिएर पूर्ण सहयोग गर्नुहुने विशेषतः शोधनायक गणेशकुमार पौडेलज्यू, उहाकी श्रीमती राधा पौडेल लगायत पौडेल परिवारका अन्य सदस्यहरुप्रति म कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । अन्तर्वार्ताको क्रममा कति पनि भर्कोफर्को नमानी आफ्नो अमूल्य समय दिई उदारताका साथ सहयोग गर्नुहुने विद्वतजनप्रति म आभारी छु । यसका अतिरिक्त लेखनकार्यका निमित्त सदैव हौसला एवम् प्रेरणा दिई सहयोग पुर्याउनुहुने आदरणीय गुरूहरु तथा पुस्तकालयका कर्मचारीहरु विजयराज पण्डित, शिवप्रसाद पोखरेल सहित वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसको पुस्तकालय परिवारप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

घरायसी चाजो पाजो, व्यवस्थापन र आर्थिक प्रबन्ध मार्फत् हरतरहले मद्दत पुर्याउने तथा शोधकार्यको दौडधुपका क्रममा आफ्नो तर्फबाट अतुलनीय सहयोग र साथ दिनुहुने श्रीमान् नवराज पौडेलप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै मलाई समय मिलाई लेख्न दिने प्यारो छोरा आदर्श र छोरी स्वस्तीकाप्रति म कृतज्ञ छु । यसका अलावा यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले टेवा पुर्याउनुहुने सबै महानुभावहरुका साथै यस शोधपत्रलाई शुद्धसाग समयमै टङ्कन गरिदिनुहुने निष्पान कम्प्युटर्स एण्ड डिजाइनर्स, नारायणगढका नवीन श्रेष्ठप्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा, साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रसङ्काय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवनको नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शोधार्थी

मिति:

))))))))))

रूपा रेग्मी

क्याम्पस क्र.सं. ३३

त्रि.वि.द.नं. २१५९५-९३

नेपाली विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर, चितवन

२०६९

विषयसूची

- (क) आवरण पृष्ठ
- (ख) शोधपत्रको स्वीकृतिपत्र
- (ग) शोधनिर्देशकको मन्तव्य
- (घ) कृतज्ञताज्ञापन
- (ङ) सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

परिच्छेद: एक
शोधपरिचय

१.१	विषय परिचय	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४	शोधको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	२
१.५	शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा	३
१.६	पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	४
१.७	सामग्री सङ्कलन विधि	७
१.८	शोध विश्लेषण विधि	७
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	८

परिच्छेद: दुई
साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी

२.१	पृष्ठभूमि	१०
२.२	वंशपरम्परा, जन्म र नामकरण	११
२.३	बाल्यकाल, उपनयन र शिक्षादीक्षा	१२
२.४	वैवाहिक तथा पारिवारिक स्थिति	१३
२.५	आर्थिक अवस्था र पेसा	१४

२.६	सेवा	१४
२.७	साहित्यिक र सामाजिक क्षेत्रमा प्रवेश	१५
	२.७.१ साहित्यिक क्षेत्रमा भएका कार्यहरू	१५
	२.७.२ सामाजिक क्षेत्रमा भएका कार्यहरू	१७
२.८	रुचि	१८
२.९	अविस्मरणीय घटना	१९
	२.९.१ रोचक घटना	२०
	२.९.२ रमाइलो क्षण	२०
	२.९.३ स्मृतिको क्षण	२०
२.१०	भ्रमण	२०
२.११	सम्मान तथा पुरस्कार	२१
२.१२	प्रेरणाको स्रोत	२३
२.१३	चिन्तन, विचार र दर्शन	२३
२.१४	निष्कर्ष	२४

परिच्छेद: तीन

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको व्यक्तित्वको अध्ययन

३.१	पृष्ठभूमि	२७
३.२	बाह्य व्यक्तित्व	२८
३.३	आन्तरिक व्यक्तित्व	२९
	३.३.१ साहित्यिक व्यक्तित्व	२९
	३.३.१.१ कवि व्यक्तित्व	३१
	३.३.१.२ हास्यव्यङ्ग्य व्यक्तित्व	३२
	३.३.१.३ यात्रासंस्मरणकार व्यक्तित्व	३४
	३.३.२ साहित्येतर व्यक्तित्व	३४
	३.३.२.१ सम्पादक व्यक्तित्व	३५
	३.३.२.२ सामाजिक व्यक्तित्व	३५
	३.३.२.३ चिकित्सा व्यक्तित्व	३६

३.३.२.४	जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यलेखनका बीच अन्तःसम्बन्ध	३६
३.४	निष्कर्ष	३८

परिच्छेदः चार

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको कृतित्वको अध्ययन

४.१	नेपाली साहित्यमा गणेशकुमार पौडेलको आगमन र उनको साहित्य यात्रा	४०
४.१.१	नेपाली साहित्यमा गणेशकुमार पौडेलको आगमन	४०
४.१.२	लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	४२
४.१.३	लेखनको परम्परा	४३
४.१.४	गणेशकुमार पौडेलको साहित्ययात्रा	४५
४.२	गणेशकुमार पौडेलका पुस्तकाकार कृतिहरूको अध्ययन	५१
४.२.१	‘अतीतलाई फर्केर हेर्दा’ कवितासङ्ग्रहको अध्ययन	५१
४.२.१.१	शीर्षक	५१
४.२.१.२	संरचना	५२
४.२.१.३	विषयवस्तु	५२
४.२.१.४	भावविधान	५५
४.२.१.५	भाषाशैली	५९
४.२.१.६	जीवनदृष्टि	६०
४.२.१.७	लयविधान र दृष्टिविन्दु	६०
४.२.१.७.१	लयविधान	६०
४.२.१.७.२	दृष्टिविन्दु	६२
४.२.१.८	छन्द, रस र अलङ्कार	६३
४.२.१.८.१	छन्द	६४
४.२.१.८.२	रस	६४
४.२.१.८.३	अलङ्कार	६६
४.२.१.९	बिम्ब र प्रतीक	६९
४.२.१.९.१	बिम्ब	६९
४.२.१.९.२	प्रतीक	७२

४.२.१.१० निष्कर्ष	७४
४.२.२ 'मन्त्री पुराण' हास्यव्यङ्ग्यसङ्ग्रहको अध्ययन	७४
४.२.२.१ भूमिका	७५
४.२.२.२ शीर्षक	७५
४.२.२.३ संरचना	७६
४.२.२.४ विषयवस्तु	७७
४.२.२.५ भावविधान	८३
४.२.२.६ भाषाशैली	८५
४.२.२.७ जीवनदृष्टि	८५
४.२.२.८ लयविधान र दृष्टिविन्दु	८६
४.२.२.८.१ लयविधान	८६
४.२.२.८.२ दृष्टिविन्दु	८७
४.२.२.९ छन्द, रस र अलङ्कार	८८
४.२.२.९.१ छन्द	८८
४.२.२.९.२ रस	८९
४.२.२.९.३ अलङ्कार	९१
४.२.२.१० विम्ब र प्रतीक	९३
४.२.२.१०.१ विम्ब	९३
४.२.२.१०.२ प्रतीक	९५
४.२.२.११ निष्कर्ष	९७
४.२.३ बंगलादेशको सफर (यात्रासंस्मरण) को अध्ययन	९८
४.२.३.१ शीर्षक	९८
४.२.३.२ संरचना	९९
४.२.३.३ विषयवस्तु	१००
४.२.३.४ जीवनदृष्टि	१०१
४.२.३.५ भाषाशैली	१०१
४.२.३.६ निष्कर्ष	१०२

४.२.४ देवका पनि देव भ्रष्टेश्वर महादेव (पाल्सीकाव्य) को अध्ययन	१०२
४.२.४.१ शीर्षक	१०३
४.२.४.२ संरचना	१०३
४.२.४.३ विषयवस्तु	१०४
४.२.४.४ भावविधान	१०५
४.२.४.५ भाषाशैली	१०८
४.२.४.६ जीवनदृष्टि	१०९
४.२.४.७ लयविधान र दृष्टिविन्दु	१०९
४.२.४.७.१ लयविधान	१०९
४.२.४.७.२ दृष्टिविन्दु	११०
४.२.४.८ छन्द, रस र अलङ्कार	११०
४.२.४.८.१ छन्द	११०
४.२.४.८.२ रस	११०
४.२.४.८.३ अलङ्कार	११२
४.२.४.९ बिम्ब र प्रतीक	११४
४.२.४.९.१ बिम्ब	११४
४.२.४.९.२ प्रतीक	११५
४.२.४.१० निष्कर्ष	११७
४.२.५ प्रतिनिधिसभास्तोत्रम् २०६०(व्यङ्ग्यसूक्तिसङ्ग्रह) को अध्ययन	११७
४.२.५.१ शीर्षक	११७
४.२.५.२ संरचना	११८
४.२.५.३ विषयवस्तु	११८
४.२.५.४ भावविधान	१२०
४.२.५.५ भाषाशैली	१२१
४.२.५.६ जीवनदृष्टि	१२२
४.२.५.७ लयविधान र दृष्टिविन्दु	१२२
४.२.५.७.१ लयविधान	१२२

४.२.५.७.२	दृष्टिबिन्दु	१२३
४.२.५.८	निष्कर्ष	१२३
४.२.६	वार्ता गीतिकाव्यको अध्ययन	१२४
४.२.६.१	शीर्षक	१२४
४.२.६.२	संरचना	१२४
४.२.६.३	विषयवस्तु	१२५
४.२.६.४	भावविधान	१२७
४.२.६.५	भाषाशैली	१२७
४.२.६.६	जीवनदृष्टि	१२८
४.२.६.७	लयविधान र दृष्टिबिन्दु	१२८
	४.२.६.७.१ लयविधान	१२८
	४.२.६.७.२ दृष्टिबिन्दु	१२९
४.२.६.८	छन्द, रस र अलङ्कार	१२९
	४.२.६.८.१ छन्द	१२९
	४.२.६.८.२ रस	१३०
	४.२.६.८.३ अलङ्कार	१३१
४.२.६.९	बिम्ब र प्रतीक	१३२
	४.२.६.९.१ बिम्ब	१३२
	४.२.६.९.२ प्रतीक	१३३
४.२.६.१०	निष्कर्ष	१३३
४.२.७	'गोरू महापुराण' हास्यव्यङ्ग्य काव्यको अध्ययन	१३४
४.२.७.१	शीर्षक	१३४
४.२.७.२	संरचना	१३४
४.२.७.३	विषयवस्तु	१३५
४.२.७.४	भावविधान	१३७
४.२.७.५	भाषाशैली	१३९

४.२.७.६	जीवनदृष्टि	१४०
४.२.७.७	लयविधान र दृष्टिविन्दु	१४०
	४.२.७.७.१ लयविधान	१४०
	४.२.७.७.२ दृष्टिविन्दु	१४०
४.२.७.८	छन्द, रस र अलङ्कार	१४१
	४.२.७.८.१ छन्द	१४२
	४.२.७.८.२ रस	१४२
	४.२.७.८.३ अलङ्कार	१४४
४.२.७.९	बिम्ब र प्रतीक	१४५
	४.२.७.९.१ बिम्ब	१४५
	४.२.७.९.२ प्रतीक	१४७
४.२.७.१०	निष्कर्ष	१४८
४.२.८	‘सागुरको महिमा’ महाकाव्यको अध्ययन	१४९
	४.२.८.१ भूमिका	१४९
	४.२.८.२ शीर्षक	१४९
	४.२.८.३ संरचना	१५०
	४.२.८.४ विषयवस्तु	१५०
	४.२.८.५ भावविधान	१५३
	४.२.८.६ भाषाशैली	१५४
	४.२.८.७ जीवनदृष्टि	१५५
	४.२.८.८ लयविधान र दृष्टिविन्दु	१५६
	४.२.८.८.१ लयविधान	१५६
	४.२.८.८.२ दृष्टिविन्दु	१५७
	४.२.८.९ छन्द, रस र अलङ्कार	१५८
	४.२.८.९.१ छन्द	१५८
	४.२.८.९.२ रस	१५९
	४.२.८.९.३ अलङ्कार	१६०
४.२.८.१०	बिम्ब र प्रतीक	१६१

	४.२.८.१०.१बिम्ब	१६२
	४.२.८.१०.२प्रतीक	१६३
	४.२.८.११ निष्कर्ष	१६४
४.३	गणेशकुमार पौडेलका फुटकर लेख/रचनाहरूको विवरण र उपलब्ध स्रोतहरू	१६४
४.४	गणेशकुमार पौडेलको व्यक्तित्व र कृतित्वका बीच अन्तःसम्बन्ध	१७२
४.५	निष्कर्ष	१७४

परिच्छेद: पाच उपसंहार

५.१	निष्कर्ष	१७६
५.२	समग्र निष्कर्ष एवम् उपसंहार	१७७

प्रमुख सन्दर्भसामग्रीसूची

(क)	सन्दर्भग्रन्थसूची	१७९
(ख)	सन्दर्भपत्रिकासूची	१८१
(ग)	शोधपत्रसूची	१८२

परिशिष्ट

परिशिष्ट : एक	- अन्तर्वार्ताका प्रश्नावली नमुनाहरू	१८४
	(क) शोधनायकसागको अन्तर्वार्ता प्रश्नावली	१८४
	(ख) विशिष्ट व्यक्तिहरूसागको अन्तर्वार्ता प्रश्नावली	१८५
	(ग) विभिन्न व्यक्तिहरूसाग गरिएको मौखिक कुराकानी र अन्तर्वार्ताको स्रोतविवरण	१८६
परिशिष्ट : दुई	- शोधनायक गणेशकुमार पौडेलले प्राप्त गरेका सम्मानपत्रको	

प्रतिलिपि

१८७

परिशिष्ट : तीन - शोधनायक गणेशकुमार पौडेलको छायाचित्र

१८९

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सङ्क्षेपीकृत शब्दहरूको पूरा रूप यसप्रकार छ :

अ.प्र.	अप्रकाशित
इ.स.	इस्वी सम्बत्
एम.बी.इ.एच.	बेच्लर अफ मेडिसिन इन इलेक्ट्रो होमियोपेथी
एम.डी.इ.एच.	डक्टर इन इलेक्ट्रो होमियोपेथी मेडिसिन
डा.	डाक्टर
डी.एस.सी.	डक्टर इन साइन्स अफ इलेमेन्ट्री
द्वि.	द्वितीय
ना.सु.	नायब सुब्बा
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
पृ.सं.	पृष्ठ संख्या
प्र.सम्पा.	प्रधान सम्पादक
प्रा.लि.	प्राइवेट लिमिटेड
पी.एच.डी.	फिलोसोफर अफ डक्टर
भू.पू.	भूतपूर्व
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
वी.ब.क्या.	वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
सम्पा.	सम्पादक
संस्क.	संस्करण

परिच्छेदः एक
शोधपरिचय

परिच्छेद: दुई

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको जीवनी

परिच्छेद: तीन

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको

व्यक्तित्वको अध्ययन

परिच्छेद: चार

साहित्यकार गणेशकुमार पौडेलको कृतित्वको

अध्ययन

परिच्छेदः पाच

उपसंहार र निष्कर्ष

प्रमुख सन्दर्भसामग्रीसूची

परिशिष्ट

परिशिष्ट : दुई

शोधनायक गणेशकुमार पौडेलले प्राप्त गरेका सम्मानपत्रको प्रतिलिपी